

Péter László

TÍZ, TIZ, TISZTA VIZ

Jugoszláviai magyar népi mondókák. Gyűjtötte, és sajtó alá rendezte Matijevics Lajos. Újvidék, 1976. 298 l. Forum Könyvkiadó. (Hagyományaink 7.)

A jugoszláviai magyar könyvkiadás egyik legbecsülendőbb vállalkozása ez a sorozat, a vajdasági magyar művelődési örökség föltárója és közkinccsé tevője. Egyaránt ápolója, megmentője a helyi irodalmi és népköltészeti értékeknek.

Új kötete a népköltészetnek olyan műfajára irányítja a figyelmet, amelynek önálló kötetben való bemutatása Magyarországon sem történt meg. Növeli értékét, hogy az anyag jórészt gyűjtő és az egészet összeállító, szerkesztő Matijevics Lajos sikerrel kísérli meg a műfaj ismertető jegyeinek összeállítását és csoportosítását. Ebben alig támaszkodhatott a magyar népköltészeti tudomány eddigi tanulságaira, hiszen a mondókák szakirodalma igen gyér, jobbadán csak a népköltészetről szóló általános munkák egy-egy bekezdéséből, utalásából áll. A további finomításig meggyőzők Matijevics fejtegetései a mondókák jellegzetességeiről, nyelvi tartalmi jegyeiről és kölcsönzött elemeinek a műfajban betöltött fontos szerepéről. A látási típusú olvasónak, kutatónak szemléletesen sokat mondanak a mondóka jellemző elemeinek és típusainak grafikus ábrázolásai is, amelyek a helyénvaló, mérsékelt strukturalizmus hozadékai a folklorisztikában.

Tizenhét csoportra tagolja a szerkesztő a zömmel Vajdaságból, Bácskából, Bánáságból és Szerémségből gyűjtött gazdag anyagot, mégpedig a mondókák tartalma, célja, tehát funkciója szerint. *Találós versikék; hintáztatók és ringatók; az állatok hangját utánzó („állatok beszéde”); a tárgyak hangjából költöttek („tárgyak beszéde”); kiolvasók; ugráltatók; serkentők; guggoló játékokkal járó rigmusok („guggócskák”); táncmondókák; tréfás mondókák, mondókamesék; csúfolók és játékserkentők; állatmondókák: hívogatók, riasztók, csúfolók; felelgetők; nyelvtörők; számolósodik; a természethez szólók (naphoz, holdhoz, esőhöz); végül az alkalmi mondókák.*

A fölsorolás is mutatja, hogy mondóka mint műfaj, bár viszonylagos önállósága kétségtelen, alig határolható el más népköltészeti ágaktól. A naphoz, holdhoz, esőhöz szóló mondókák pl. csak széténekelte,

porrá morzsolts részei a természetvarázsló *ráolvasásoknak*. Matijevis a *Függelék* élén közli Kálmány Lajosnak ezt a klasszikus megállapítását: „Valóságos tárháza, valóságos menedéke a népköltésnek a gyermekvilág maradványa: a gyermekjátékok, -dalok, -versek s dajkarímek. Van itt az egyszerű rimes soroktól s altatóktól egész balladatöredékekig minden ágából a népköltésnek s az életben előforduló cselekedeteknek. Csupán utánzás az egész, de egyszersmind mentő is.” A néprajz azóta sok más népeleti jelenség, tárgy életében megfigyelhette, hogy miként száll alá a hajdani magaskultúra egy-egy eleme a népi társadalom alsó szintjeire — gyermekekhez, cigányokhoz. A régésznek kincsesbánya egy-egy meglelt kőkori szemétdomb: ott találja meg hajdan virágzó kultúrák töredékes, de sokat mondó, mert egészében már föl nem lelhető tárgyi emlékeit. Valahogy így van a népköltészet a gyermekmondókákkal.

Ám a mondóka nem csupán a gyerekek műfaja, s így nemcsak elvirágozott műfajok hulladékait és a gyermekjátékok kedves gügyögéseit őrzi, hanem a fölnőtt társadalomnak a közmondásokéhoz, szólásokéhoz, szóláshasonlatokéhoz méltó rangú ítéleteit is életről, természetről, társadalomról. Nem csupán nyelvi játékok, mint mondjuk az állathangutánzók, amelyben roppant szellemes megfigyelések öltenek testet, hanem bölcs, olykor keserű filozófiák is. Népköltészetéről szólva mindig idézni szoktam két példát. Mind a kettő minta a tömörségre. Az egyik szemléletes és szellemes pedagógiai intelem a zsebkendőt még nem ismerő parasztvilág rendje szerint az orra törléséről megfelelő kisgyermeknek:

*Fényösékné kinn táncónak,
Szippancsékat várják!*

Kálmány Lajos gyűjtése Szőregről: két sor, nem is rímel, csak sajátos prózaritmusa van; a népi szürrealizmus iskolapéldája. A másik tömörségében is sokat mondó társadalombölcséletet rögzít a feudalizmus korából, Bálint Sándor szegedi gyűjtéséből:

*Hetes esső, hármás ünnep:
Gazdamorgás, bérösdallás.*

Kell-e magyarázni, milyen feszültségek lappanganak e két sor mélyén? A paraszti osztályharcnak mennyire egyszerű, köbe véshetően szabatos meghatározása, a gazda és cselédje közti ellentmondás klaszszikus megfogalmazása.

Néhány ilyen példát Matijevis gyűjteménye is közöl, s utószavában föl is hívja rájuk a figyelmet. A játékosság és tréfálózás mellett tehát a mondókák komoly, sőt komor társadalomlátást is tükröznek. A harang másként szól a szegényről, másként a gazdagról, „Ringy-rongy, ringy-rongy!” — így a szegényről. „Van pénze, van!” — mondja a gazdagról. Talán érdemes lett volna a gyűjtés során tervszerűbben, tudatosabban utánakérdezni az ilyen és hasonló fajtájú mondókáknak is. Bizonyára több él a nép körében, mint amennyit ízelítőül itt kapunk.

Másfelől a műfaj határát még az elhatárolhatatlanság ismeretében sem indokolt annyira megtágítani, hogy pl. közismert népdalokat mint mondókákat leltározzuk. A túl nagy terjedelem, a több versszak, már eleve óvatosságra kellett volna intenie a gyűjtőket. Önmagában az, hogy dallamtalanul, versként jegyezték föl rímes, ritmusos szövegeket, még nem teszi őket mondókákká. A *Lányok ülnek a toronyban* pl. aligha táncmondóka, sokkal inkább táncdal. Az *Ángyom süített rétest* szintén hosszabb szöveggel ismert népdal. Ilyen a *Fáj a kutyámnak a farka*, és az *Egyszer voltam nálatok* is, de a példákat szaporítani lehetne még.

Sajnálom azt is, hogy Matijevics két külön gyűjteményt ad egy könyvben. Ha az első —nagyobbik— rész csak az ő saját gyűjtése volna, talán elfogadható ez a kettéosztás, bár akkor is könnyedén jelölhető lett volna, melyiket ki gyűjtötte. De az első rész ugyanúgy több gyűjtő munkájának eredménye, mint a második, amelynek oroszán-része Kálmány Lajosé, de vannak benne a Magyar Nyelvőr százéves gyűjtéseiből is. (A magam szerény veprődi közlése, állathangutánzó édesanyám emlékezetéből, szintén a Nyelvőrben jelent meg 1948-ban; ez elkerülte a figyelmét.) Mindez áttekinthetőbb volna, ha ez a csupán formailag elkülönülő, de azonosan csoportosított anyag *egyetlen közlésrendben* állana. Mindegyik alatt apróbb betűkkel a lehőhely, a gyűjtő neve stb. — ez könnyebben is kezelhető, takarékosabb is, mint a terjedelmes, hátra vetett jegyzetanyag, ismétlődésekkel.

Erdemes ezekre a kiadástudományi, kiadástechnikai megoldásokra is ügyelni, mert egy csipetnyi érzékkel, hozzáértéssel fokozni lehet egy-egy könyv, sőt egy sorozat értékét, avagy le is lehet rontani. Így pl. nem érthetők egyet azzal sem, hogy a szövegeket nem eredeti nyelvjárási alakjukban, hanem irodalmi átírásban közli a gyűjtemény. Kivéve a *Függelék* anyagát, ahol viszont a másik végletbe esik: az egykorú, már elavult fonetikus írást veszi át változatlanul. Holott mind a két részben az az egyedül elfogadható, korszerű eljárás, ha a mai nyelvjárási jelölésnek megfelelő alakban közöljük a népnyelvi szövegeket. Semmi értelme Kálmány gyűjtésében megőrizni a *cz*-t, vagy a *se* szócska után az irodalmi alakhoz képest (*sem*) hiányt jelölő vesszőt (*se'*); ugyanakkor viszont nagy kár meg nem őrizni a jugoszláviai magyarság nyelvállapotát a gyűjtés idejében (1964—1974) tükröző sajátosságokat. A szerkesztő érvelése, mely szerint azért mellőzte a nyelvjárási írásmódot, mert pedagógiai célja is volt („mondókáink nagyon alkalmasak a hangképzésnek, a hanglejtésnek és a szavak értelmes ejtésének gyakorlására, s általában a nyelvápolásra, a nyelvcsiszolásra”), részint ellentmondásban van a *Függelék*ben közölt anyagok írásmódjával (akkor azokat is át kellett volna írnia!), részint nem is helytálló. A nyelvjárás változatosságával csak gazdagabb, ízesebb marad a magyar nyelv.

Matijevics Lajos

A SZLAVONIAI (KÓROGYI) SZÓTÁR NÉPRAJZI VONATKOZÁSÁIRÓL

A Szlavóniai (kórogyi) szótár második kötete 1975-ben került ki a nyomdából, s mint ahogy szerzője, Dr. Penavin Olga vallja, nagyobb változtatást nem végzett az első kötetben alkalmazott szerkesztési elveken, csak a megvalósítás néhány formáját korrigálta.

Jelen ismertetőkben néhány mozzanatra kívánjuk felhívni a figyelmet, amelyekről érdemes elgondolkozni gyűjtőinknek, néprajzosainknak, tehát ez alkalommal a szótár nyelvészeti, szótártani jelentőségét csak a néprajzzal kapcsolatos keretek között említjük meg.

Nagyobb terjedelmű, ismertebb tájszótáraink, mint pl. az Ormánsági szótár, a Szamosháti szótár, a Szegedi tájszótár olvasása közben szinte természetesnek tűnik a néprajzzal kapcsolatos rövidebb vagy hosszabb magyarázat, az egyszerű sematikus rajz, a népi tárgyakról készített fénykép. Nem is a felvilágosítás, a könnyebb megértés végett állnak ott mindig ezek a sorok és illusztrációk, hanem szerves kellékei a műnek, a szótári anyagba tartoznak, nélkülözhetetlenek.

Dr. Penavin Olga szótárában is megtalálhatók az említett néprajzi anyagrészek, illusztrációk, rajzok és kommentárok. Bár a szerző néprajzi mozzanatnak említi, azt hiszem, ennél jóval többre értékelhetők az ilyen szótári részek. Lássuk hát, hogyan jelentkeznek művében ezek, s miért tartjuk olyan fontosnak őket.

Akár az első, akár a második kötetet vizsgáljuk ilyen szempontból, eltérés nem mutatkozik, tehát ebben a tekintetben sem történt valamilyen változtatás a szerző részéről, egységesen és következetesen kitart az első kötet szerkesztési elvei mellett. Egyik módja a néprajzi anyag bemutatásának magában a szócikkben történik. A szócikk utolsó részeként Nr. jelöléssel tulajdonképpen folytatódik a bemutatott szó ilyen jellegű tárgyalása. Pl. a „*leányság*” címszónál:

„*leányság*”, tájnyelvi alak, nyelvtani szerelés, szófaji minősítés és értelmezés. Utána következik a Nr. vagyis a néprajzi vonatkozás. „A lakodalomban a búcsúztató után elviszik a menyasszonyt a vőlegényes házhoz. Régen, mikor a menyasszony felszállt a kocsira, széttépett egy kis rozmarinkoszorút, a vőlegény csizmaszárába dugta. Ez azt jelentette, hogy a vőlegényé a menyasszony lánysága.” (II. kötet, 157. old.) Az ilyenfajta leírás sokszor szószerint történik az előadók, az adatközlők tájnyelvében. Ha néprajzi tárgy értelmezésével találkozunk, akkor

is a legtöbb esetben ez a sorrend mutatható ki, vagyis az utolsó helyen a Nr. jelölés után következik a magyarázat, mint pl. a „csinge, kazal, kebél, kócsag, padika” esetében. Találunk azonban olyan példákat is, amelyekben a szerző nem tartja szükségesnek felhívni a figyelmet a Nr. jelöléssel a tárgy jellegzetes néprajzi voltára, csak megmagyarázza annak jelentését. Ilyen pl. a kece, vagyis a „rövid bőrből készült ködmön” (II. kötet 37. old.). Erre az előszóban utal is a szerző: „Néprajzi tárgynál nincs elkülönítve a Nr. rész, hanem a tárgy leírása tartalmazza.” Az utóbbi típusú szócikk a legkevesebb, mert ha jól átnézzük a szótárt, a legtöbb helyen még a tárgyaknál is külön jelöli szerzőnk a dolog néprajzi voltát a megszokott Nr. jelzettel.

A szótár a szellemi néprajzi fogalmakat is vagy jelöli Nr. jelzéssel vagy nem. Pl. eszterlánc (I. kötet 211. old.), lakodalom (II. kötet 135. old.).

Összefoglalásként elmondhatjuk, hogy a Szlavóniai (kórógyi) szótárban a néprajzi utalások ilyen szócikk-típusaival találkozhatunk:

1. Szellemi néprajzi fogalomra vonatkozó szócikk Nr. jelöléssel.
2. Szellemi néprajzi fogalomra vonatkozó szócikk Nr. jelölés nélkül.
3. Tárgyi néprajzi fogalomra vonatkozó szócikk Nr. jelöléssel.
4. Tárgyi néprajzi fogalomra vonatkozó szócikk Nr. jelölés nélkül.
5. Egyéb fogalomra vonatkozó szócikk sajátos néprajzi vonatkozással Nr. jelöléssel.
6. Egy tárgyra vonatkozó szócikk sajátos néprajzi vonatkozással Nr. jelöléssel.

Ezekhez a szócikkekhez szán íthatjuk még a rajzokat és a fényképeket, amelyek úgyszintén a feldolgozott terület néprajzi anyagának bemutatását szolgálják.

Bár D. Bartha Katalin, Garay Ákos, Döme Izrael, Hoblik Márton, B. Szabó György, Bona Júlia tanulmányai is igen gazdagon, szemléletesen és hitelesen mutatják be a szlavóniai népi életet, és sok értékes néprajzi vonatkozású anyagot megmentettek, Penavin Olga tájszótára sem marad el mögöttük ilyen tekintetben. A szlavóniai anyagot rendszerezve kínálja az említett szócikk-típusokban. S ha ehhez még a szócikkeken belül rögzített eredeti szövegeket, népdalokat, mondókákat és állandó szókapcsolatokat is figyelembe vesszük, megállapíthatjuk, hogy a szótár (I. és II. kötet) dialektológiai jelentősége mellett kiemelkedő néprajzi gyűjteménynek is tekinthető. A további néprajzi kutatásokhoz rendszerezett forrásanyagot tartalmaz, sok eddig ismeretlen néprajzi adatot mutat be, jó tájékoztató lehet egy szlavóniai múzeum tárgyi néprajzi anyagának a feldolgozásához, és sokrétű anyagot biztosít az összehasonlító néprajztudósok munkájához.

Vargyas Lajos

HALLOTTÁK-E HÍRÉT?

**Pásztordalok, rabénekek,
balladák.**

Sajtó alá rendezte Burány Béla. Az utószót írta és a jegyzeteket készítette Burány Béla. A dallamrendi mutatót és a dallamjegyzeteket készítette Bodor Anikó. Gyűjtötték: Burány Béla, Bodor Anikó, Tri-polyszky Géza, Bodor Géza. Szabadka, 1977, Forum 543 lap.

Jelentős gyűjteményt kaptunk a Vajdaság népzenejéről és népköltészetéről a jugoszláviai magyar folkloristáktól, elsősorban a fáradhatatlan Burány Bélától, aki a dalok nagyobb részét gyűjtötte. A kötet 27 balladatípusnak 130 variánsát közli, sok betyár- és pásztordalt, helyi és ponyvatörténetet és nagyszámú lírai népdalt, összesen 208 változatot. (Ezekhez még további 29 dallamot csatolnak a jegyzetekben.) A dallamokat jó lejegyzésben adják, *g*-re transzponálva, ami a zenefolklorista számára megkönnyíti az áttekintést; az erősebben variálódó régi dallamoknak versszakonkénti eltérései is fel vannak tüntetve, sőt néhány esetben több versszak teljes lejegyzését is közlik. A dallamközlés tehát a népzene kutatás igényeit is kielégíti. (Két előjegyzés: a 89.-ben a *b* hiánya, a 100.-ban pedig a kereszt az *e* előtt nyilván sajtóhiba.)

Gazdag anyagot gyűjtöttek össze klasszikus balladáinkból: 8 típusból 50 változatot! A Halálra táncoltatott lány, Három árva és a Szégyenbe esett lány balladának 12—12 változatát! A továbbiak: Megszólaló halott, Gunaras lány, a ritka Révésznek nótája, Házasuló királyfi (az utóbbi minden változatában azonban már elváltozott a befejezés; a 99—100. pedig valószínűleg felújított darab, nem képviseli a régi, helyi hagyományt.) S végül a Halálraitélt huga, ami meglepetésre egyetlen változatban szerepel, bár általában leginkább elterjedt, régi, klasszikus balladánk. A felsorolásból kitűnik, hogy a Délalföldön előforduló klasszikus balladák közül egyedül a Szeretet próbája (Sárig hasu kigyó) nincs képviselve a gyűjteményben, (annak viszont már közölték vajdasági változatát más alkalommal). Így hát a jugoszláviai magyarság élő ballada-kincsének szinte teljes, és eddig leggazdagabb gyűjteményét kaptuk kézbe.

Ugyanez vonatkozik a dallamokra. Értékes, gazdag zenei anyag gyűlt egybe; nemcsak elterjedt, jól ismert, régi típusoknak vajdasági változatai (1—6, 7 + 11, 8, 9, 10 + 84, 25 + 26, 28 + 196, 29 + 30 + 59, 54 + 110, 67 + 109 + 115 + 116, 111, 178, 184, 186 + 187, 195 + 197 + 199),

hanem ritka darabok is: 45, 46, 48, 55! 56! De ahol a dallam se nem különleges, se nem a legrégebb hagyományból való, akkor is a magyar népzene általános, ismert típusait képviseli, tehát a helyi hagyomány életéről tanúskodik. Ha pedig olyan dallam kerül elénk, mint a Három árva változataiban, amely egy középkori himnusz-dallam különbözőképpen elváltozott formája, akkor is fontos adatokat kapunk, mert ez a dallam ugyanevvel a szöveggel eddig két változatban került csak elő Békés megyéből, tehát a Vajdasággal szomszédos magyarországi területről. Itt most egyszerre 7 változatát kapjuk; amiből ugyan csak a 94. van közel az ép formához, valamint többé-kevésbé 85—86, (határozottan romlott 88. és 90—92), mégis egyszerre megnövekedett a dallamtípus jelentősége és elterjedése.

Maga a ballada-szöveg már szintén csak töredék, vagy egészen le rövidült kivonat — mint Magyarországon is a legtöbb helyen. Mégis a változatokból össze lehet állítani a teljes szövegek legfontosabb költői helyeit: az anya sírján panaszkodó három árvát, legjellegzetesebb szavaikat: „Keljén ken föl édesanyám, Mer elszakadt a gyászruhám”, az anya választát: „Nem kelhetek, gyermekeim, Elrohadtak már csontjaim” (vagy „Elbágyadtak a tagjaim”, vagy „Nem kelhetek, három árva, Kóporsóba vagyok zárva”), sőt a legjellemzőbb, betűrímmel ékes költői fordulat is előkerül: „Mikor a hajam fésüli, Arcom piros vérem veri. Mikor adja ránk a ruhát Vérbe virágzik a ruhánk.” Mindez az egykori gazdagság jele, és igazolja, hogy érdemes még a morzsákat is összeszedni.

Kérdés viszont, érdemes-e annyi kiérleletlen helyi történetet közreadni. (Pl. 183. és 188.) Az ilyenek megzavarják az olvasók ízlését. Elfogadható volna az ilyen, ha szép dallammal párosul, de akkor is inkább tudományos kiadványba való. Ha egy gyűjtemény célja a helyi hagyományok felújítása, mint ennek is, akkor a legfőbb követelmény az esztétikai érték; ne tegyünk mennyiségi szempontból engedményeket e téren.

A jegyzetekben adott magyarázatok általában helyes tájékoztatást nyújtanak az olvasónak. Nem mindig tehetnek róla a szerzők, hogy olykor nem vagy nem egészen helytállót mondanak: nem mindig jutnak hozzá a legfontosabb és legteljesebb forrásokhoz. Azért talán részletesebben kitérek olyan állításokra, ahol hozzáfűzni vagy helyesbíteni valót látok; nem kifogásként, hanem a helyesebb tájékoztatás és a szerzők további munkájának segítése céljából. Mindaz természetesen sokkal több, amihez nincs hozzátennivalónk, ami tehát a kutatás mai állását helyesen tükrözi.

A gyűjtemény szövegek szerint van rendezve, a szöveg változatai vannak egymás mellett. Ez helyes is egy közönségnek szánt, népszerű kiadványban, mert a közönség a szöveghez ért jobban, annak egyezéseit tudja jobban követni. Viszont a betyár- és pásztordalok közé is került betyár-ballada, a 34 és 34/a, ami inkább való a „Betyárballadák” csoportjába, és teljesebb is, mint az ott közölt 128. A 38. is a 118—120. változata, s inkább ott volna a helye. A szövegrendezési elvtől pedig eltér az első 6 darab, amely közös dallama alapján került egymás mellé.

A Háromszoros magzatgyilkos Szabó Vilma szövegében az a rész: (a harmadiknak) „öngyilkosa lettem” a jegyzet szerint azt jelentené, hogy a hősnő már állapotos volt. Viszont a legépebb szövegekben itt azt mondja: „Harmadiknak gyilkosa most lettem” — amikor ti. „Lefeküdt a diófa tövére”, megszülte és rögtön megölte. Ebből romlott az „öngyilkosa lettem”.

Helyes, hogy a gyűjtők mindenütt följegyezték az előadók magyarázatait a balladai eseményekre. De ha már ezeket közlik, éreztetni kell, mennyire nem lehet hitelt adni nekik, hiszen sok esetben, mint itt is, egymásnak ellentmondó, sőt saját szövegüknek is ellentmondó magyarázatokat fűznek hozzá. Példa a halálatáncoltatás „megmagyarázása” („ördög” táncoltatta halálra a lányt, sőt a legképtelenebb, hogy borotva volt a cipőjében). Jellemző, hogy az igazi balladai konfliktust, a gazdag—szegény ellentétét az az énekes adta magyarázatul, aki a legrégebbinek tartható dallamra énekelt (81.), és szövegében a teljes felépítés mellett a legtöbb régies részletet is fenntartotta, (pl. annak a ma már ritka párbeszédnek nyomát: „Hát minek hivattál? — Úlj le mellém, igyál, Majd megtudod mingyár.”).

A 430. lapon a balladák keletkezését a középkor egy-egy „ma már meg nem határozható esztendejéből” vezeti le a magyarázat, „melyben egy-egy később balladává vált esemény lejátszódott”. Eddig nem sikerült valóban megtörtént eseményhez kötni egyetlen klasszikus ballada cselekményét sem; valószínű, hogy azok általános érvényű tanulságok számára *kitalált* cselekmények.

A 208. sz. Vadász és lánya elterjedt ponyva-ballada eredetéről már csak könyvem megjelenése után tudtam meg (a német összkiadás szerkesztőinek körleveléből), hogy néhány ritka 18. századi kiadványban megjelent ponyvaízü történet az őse, amely a német összkiadás következő kötetében fog megjelenni. Sietek ezt legalább itt bejelenteni. Ez persze megerősíti a jegyzetben mondottakat a dal idegen jellegéről.

A dallamokat a zenei szerkesztő a Járdányi által kidolgozott zenei rendnek egy leegyszerűsített változata szerint csoportosítva tárgyalja, ami egy ilyen kisebb anyag számára indokolt megoldás. Itt csak egyetlen probléma merül fel: az új stílusú dalok nem válnak el az olyan daloktól, amelyeknek első és utolsó sora azonos, középső soraik is magasabbban vannak, mégsem új stílusúak. (ABCA-felépítésűek). Ezt vagy meg kellett volna mondani az 504. lapon, a II. rész címénél, ahol zárójelben utal az „új stílus”-ra, vagy elkülöníteni a kétféle dallamokat (forma szerint). Maga is érezte az ellentmondást, amikor egyik-másik dallamnál meg is jegyzi, hogy nem új stílusú; de azokon kívül van még több is (pl. a Halálatáncoltatott lány dallamai).

A dallamokhoz fűzött jegyzetekben sokkal nehezebb feladat előtt állt a szerkesztő, hiszen néhány ezerre rugó magyar dallam-típusnak, köztük eddig sosem közölt típusoknak ismeretével alig rendelkezhet más, mint akik azoknak rendezésével állandóan foglalkoznak. Az idestova 70 esztendeje folyó népdalkutatás teljes irodalma sem áll rendelkezésre mindenütt. Annál nagyobb érdem, hogy alig valamit kell hozzátenni vagy módosítani jegyzeteihez. Csak elírás folytán kerülhetett a 130—131. dallam az 1—6. rokonai közé (495/1). 31.-ről meg kellene mon-

dani, hogy romlott. Ebben a típusban a kadenciák változhatnak ugyan 5. és ^b3 fok között, de ez még nem „makám-elv”; azt még a sirató dalmára is csak fenntartással alkalmazhatjuk. (Igazi makám csak a máramarosi hora lunga Keleteurópában.) A 10. és 80. teljesen más dallam, nem rokona egymásnak (495/2). A 4. viszont nem összekötő láncszem az 5.-höz, hanem avval teljesen egyezik. A 195., 197. és 199. inkább az „Azt hittem, hogy nem kellek katonának” elváltozott formája, mégpedig 28. és 196. hatása alatt. (496/6). Sajtóhiba: nem 45-nek, hanem 46-nak csúszott le első sora (496/9). Az 55. első sora valóban oktávval mélyebbre van írva. Rokonai azonban inkább Kodály—Vargyas 122 „Annyi bánat a szüvemem” és annak újabban előkerült sokféle variánsa, köztük 4. foku harmadik sorral is. Másfelől rokona egy Somogy megyei 6 szótagos dal (AP 639) 4 (VII) 4 kadenciákkal. Ez a dal igen fontos variáns, összekötő láncszem dunántúli és gyimesi dalok közt.

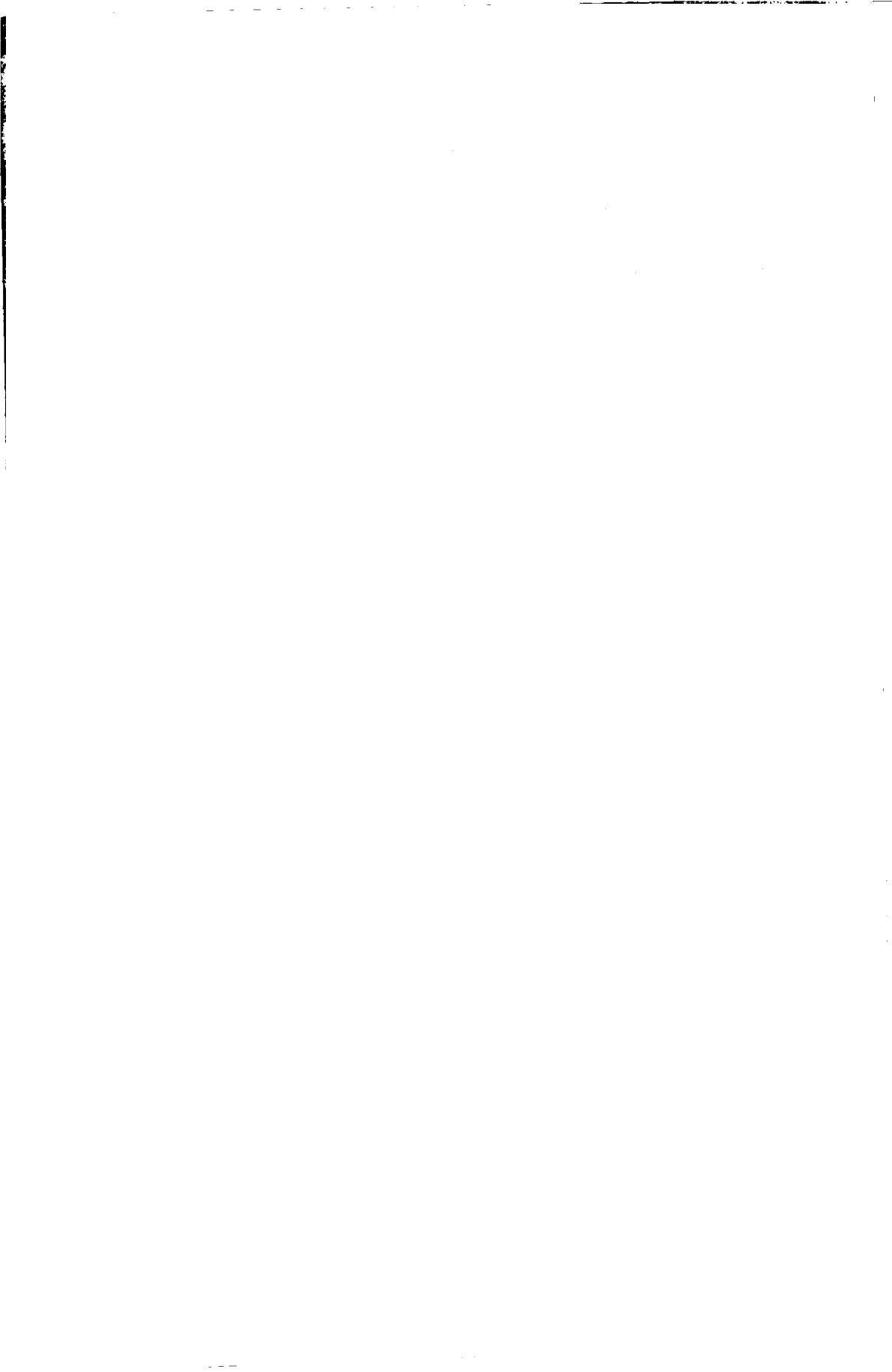
A 7., 11. és 178. valóban a középkori himnuszról származó „Bujdosik az árva madár” dallama; 11. van legközelebb a himnuszhoz. De már a 48. és a 11. sz. jegyzet dallama nem tartozik ide, 157. pedig 156-nak végső kiforgatása lehet.

A Bogár Imre-dal nem a 114—116. dallam „elműdalosodott változata”, hanem egy végső soron valószínűleg szlovák dallam, amely ebben a formában általános az egész nyelvterületen (499/32: 113. és 117. dal.) A 96.-ról adott magyarázat, hogy a „Hogyha elmész katonának” dúrkvintváltó dal változata volna, nem lehetetlen, de semmivel sem bizonyítható. Az a változás, amit 501/40-en említ, nem lényeges: az egész dal tk. változatlan. A 186. sz. jegyzet dalában a fölfelé induló terc-szekvencia többnyire szlovák eredetre mutat. A Kerényi-hivatkozásban szereplő muraközi dallam nyilván már a magyarból van átvéve (501/44.)

A 207. valószínűleg Bartók 230-nak változata a 4. fokon fennakadt befejezéssel, (502/53.). Kissé merész állítás, hogy 49—51. a „Basa Pista” változata. A kadenciák egyezése és a Basa Pista-dallam egyedülálló volta megengedik ugyan ezt a föltevést, de a két dallamfajta egészen más jellegű; ennyire nem szoktak pentatonizálni egy ilyen funkció harmóniakra épülő műdalt (502/55). 56.-ot is könnyebb az „Árva vagyok, árva” (itt 110. sz.) dallamából levezetni, mint az „Árgirus-dallam”-ból (502/56). Viszont teljesen egyező két dallam azonos szöveggel található az akadémiai gyűjteményben Somogyból és Zalából. A 68. középkori, nyugati eredetű dallam, mint újabb kutatások mutatják, nem románcból csonkult (503/57). Beosztása annak idején Kerényi függelékébe indokolatlan volt. A „Bakonyszerdő gyászba van” — 121. stb. — nem fél-dallam, hanem „tót ritmusszűkítés” van benne, valamint az ilyenkor törvényszerű AABB szövegismétlés (503/59). A „Jászkunsági gyereke vagyok”, múlt századi műdal-töredék volna? Mi bizonyítja? (503/59). S a 80. „furcsaságai” talán a Simonffy-dallam végső romlásából álltak elő.

Ez a néhány megjegyzés mitsem változtat azon, hogy a jegyzetek túlnyomó többsége igen komoly tájékozottságról tesz tanúságot mind a népzene anyagában mind pedig a legújabb tudományos irodalomban. Igen öröndetes, hogy a jugoszláviai magyarságnak is van már megbízható népzenei szakértője, nemcsak az erdélyi és szlovákiai magyar

kisebbségnek. Kívánatos volna, hogy szorosabb kapcsolat és tapasztalatcsere alakuljon ki közte és magyarországi népzene kutatók között, hogy minden olyan információt megkaphasson, amihez munkahelyén nem jut hozzá. (Ezért is tértem ki olyan szakmai részletekre ez ismertetésben, amit más esetben inkább a lektori véleményben szoktunk megadni.) S az is igen öröndetes, hogy egyre több és egyre nagyobb tapasztalattal bíró gyűjtő dolgozik a jugoszláviai magyarság népdal-kincsének feltárásán. Az eddig feltárt anyag a Vajdaság népdal-hagyományának gazdagságáról tanúskodik. S ha még hozzáveszik a szlavóniai falvak nagy értékű történeti énekkincsét, elmondhatjuk, hogy olyan alappal rendelkeznek, amelyet érdemes beépíteni a jugoszláviai magyarság művelődésének épületébe.

Péter László

HALLOTTÁK-E HÍRÉT?

**Pásztordalok, rabénekek,
balladák**

*Sajtó alá rendezte Burány Béla. Újvidék, 1977. 543 l. Forum
könyvkiadó. (Hagyományaink 8.)*

Tanulságos megfigyelés, hogy a jugoszláviai magyar népköltészeti kutatás rövid másfél évtized alatt, mióta egyáltalán tudatos és tervszerű gyűjtőmunka folyik, megismételte ugyanazokat a fejlődési szakaszokat, amelyek az egyetemes magyar népköltészeti tudomány fejlődésének máfél évszázadában megmutatkoztak. Legföltűnőbb ebben, hogy a meglelt kincseket gyűjtők igyekeztek mielőbb közzétenni. Korábban, mint Bori Imre e hasábkon (HK 28. k. 5. l.) rámutatott, szétszórtan folyóiratokban, pontosabban szinte csak a Hídban, 1962 óta pedig önálló füzetekben is. A mostani kötet szerkesztőjéé, Burány Béláé az érdem, hogy a *Zentavidéki népballadák* című kis kötetével (1962) utat tört, és példát mutatott. Szintén ő és munkatársai, Fábri Jenő, Tripolszky Géza, gyarapították újabb gyűjtésekkel ismereteinket 1966-ban *Száraz kút-gém, üres válu* címmel megjelent kiadványukban.

Az utóbbi két évben még meggyorsult a gyűjtés és közreadása üteme. 1975-ben Kovács Ilona és Matijevis Lajos *Gombosi népballadák*, Tóth Ferenc pedig *Kálmány Lajos nyomában* címmel a Bánság északi részéről gyűjtött balladák közzétételével, végül 1976-ban Penavin Olga *Kórógyi (szlavóniai) népballadák, balladás történetek, balladás dalok* címmel újabb hasonlókkal gazdagította a jugoszláviai magyar nyelvterület népköltészetéről való tudásunkat. Ez a gazdag termés örömmel tölthet el mindenkit, aki néphagyományaink értékeit becsüli, szereti, mégis bizonyos kapkodás, tervszerűtlenség tünete is egyben. Ha arra gondolunk, hogy a budapesti Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattárában ezrével húzódnak meg kiadatlan, de a kutatás számára hozzáférhető balladaszövegek, s hogy Vargyas Lajos hatalmas ballada-monográfiája egy-egy balladánknak változataira csak területi megoszlásban (gyűjtési helyük szerint) és statisztikailag utal (hányat ismerünk eddig kiadottakat és kiadatlanokat vegyest; némelyik megközelíti a félezret is!), akkor irigységgel elegy öröm fog el az említett és most ismertetett kiadványok láttán. Ám mégis megszívlelendőnek tartom Bori Imre idézett *mérlegének* javaslatát a jugoszláviai népköltészeti adattár („folklor archívum”) mielőbbi megszervezésére, hogy így lehetővé váljék a minél teljesebből

válogatni, s kiadványokban csak az esztétikailag legkiválóbb (legtelje-
sebb, legépebb szövegű s legértékesebb dallammal párosult) változato-
kat közzétenni.

Ha ilyen kéziratár már lett volna, s abban a kutató szabadon bú-
várkodhatott volna (természetesen a gyűjtőkre való hivatkozással, akár
„szerzői joguk” méltánylásával is), akkor most egy olyan gyűjteményt
tartanék kezemben, amely nem csupán Burány Béla, Bodor Anikó, Tri-
polszky Géza és Bodor Géza gyűjtéseit tartalmazná, hanem az említett
gyűjteményekből, Kiss Lajos és Király Ernő könyveiből, s talán a még
kéziratban levőkből is, és így jobban reprezentálná az egész jugoszlá-
viai magyar nyelvterület balladás költészetét.

Bori Imre „a zentaiaknak” ezt a valóban hatalmas méretű munká-
ját Kallós Zoltán erdélyi és moldvai gyűjtésével hozza párhuzamba:
„méltó párja” — mondja. A munka, a fáradozás kétségtelenül rokon
Kallóséval, bár az ő egyedülsege, elszigeteltsége és a gyűjtési terület
távolsága mégis kedvezőtlenebb volt, mint Burány Béláé és társaié. Ha
pedig a gyűjtés tudományos és esztétikai hozadékát nézzük, ellent kell
mondanom Bori Imrének. Nem a gyűjtők az okai, hogy Vajdaságban
annyira megfogyatkoztak a régi, klasszikus népballadák, hanem a törté-
nélelem. Még Kálmány Törökbecsén rátalált a Kőműves Kelemenné pár
sornyi töredékére, s ő tette közzé *A török rabolta lány* egyetlen magyarszentmihályi szövegét, és több más régi balladánkat is szinte csak
az ő gyűjtéséből ismerjük (lásd Vargyas Lajos: *A magyar népballada
és Európa*. Bp. 1976. 2. köt. 799. l.). Most már legrégebbiként meg kell
elégednünk *A halálra táncoltatott lány*, *A szégyenbe esett lány*, a *Fehér
László* és a *Három árva* változataival. Ezek közt is gyakori az ilyen fél-
beszakítás: „Nem jut eszembe tovább!” „Nem mén tovább!” Gyakori
a kihagyás, a prózai összekötő szöveg, a nevek, szavak eltorzulása.

Annál gazdagabbak a pásztor- és betyárdalok, rabénekek, valamint
az újabb keletkezésű, 19—20. századi balladák, balladás dalok, közöttük
szép számmal a helyi történeteket megéneklő. Piszár Pali gyilkosságá-
nak még a napját is kinyomozta Burány Béla: 1891. november 16-ra
virradóra ölte meg a zentai kocsmában Kazinczi Ferencet. (Azóta Ka-
lapis Zoltán és Bori Imre kutatásaiból tudjuk, hogy a legfrissebb vaj-
dasági balladánknak 1920. május 30-án történt gyilkosság volt az ihle-
tője: Bálint József a tóbai búcsúban megkéselte Deák Gyurit. Kétfelé
sarjadt ki a história a nép ajkán: egyik a gyilkosnak, másik az áldo-
zatnak a nevét kapta föl, és örökítette meg.)

Talán ez a legfőbb tanulsága ennek a valóban gazdag gyűjtemény-
nek: a klasszikus hagyományok ugyan kihaltak, de a szájhagyomány
örök szükséglete a legutóbbi évtizedekig oly eleven erővel hat, hogy
a régieknek mutatis mutandis újjászületései — ha kevesebb esztétikai
értékkel is — még tanulmányozhatók. Kálmány Lajos nem tudott kot-
tázni, s mire a fonográf kezelését megtanulhatta volna, szél érte, nem
bírt a nehéz masinát. Népdalai, népballadái így dallam nélkül marad-
tak ránk. (*A törökrabolta lány* dallamát kivételesen, 1914-ben, beküldte
az Ethnographia szerkesztőségének, de ott — elkallódott!) Most annál
hasznosabb, hogy ez a kötet megmenti a zenei anyagot, s ebből némi-
képp visszakövetkeztethetünk a száz év előttire is. Igaz, hogy sajnos a

zenei érték szintén megfogyatkozott ezen a tájon. A zenei jegyzeteket készítő Bodor Anikó nem győzi megjegyezni egy-egy dalról: romlott változat; sok benne a műdalos fordulat; műdalos ízű; elműdalosodott, s így tovább. Alighanem a bácskai társadalom önelégültségével, jómódjával függhetett össze az az uraskodó magyarnóta-szeretet, amely — mint a gyom a pázsitot — kiszorította, kiirtotta a magyar népzene régi stílusait, jellemző sajátosságait, a pentatóniát és a kvintváltó szerkezetet.

A nép nem ismeri a *ballada* szót, ez tudományos szakkifejezés. A daltól, s nótától jobbadán csak egy jelzővel különbözteti meg: *történetes nótának* mondja. Nehéz is ennek a gyűjteménynek a csoportosítása. Vargyas monográfiája óta már célszerű lett volna (mint Penavin Olga tette) az ő csoportosítását követni, s a balladák megfelelő fajtái közé iktatni a dalokat is. Most a gyűjtemény szerkezete meglehetősen következtelen. Pl. a *Rózsa András azt írja a levélbe* (38. sz.) a betyárdalok közt található; holott csak változata annak a kettőnek, amelyek itt Csali Pistáról, de másutt Rózsa Sándorról szólnak (118—119. sz.), s amelyek viszont a betyárballadák közt szerepelnek.

A jegyzeteknek szélesebb kitekintésűeknek kellett volna lenniük, s ez éppen Vargyas könyve óta nem is lett volna túlságosan nehéz. Főltűnően belterjesek: szinte csak a vajdasági közlésekre, párhuzamokra, változatokra utalnak, még ott sem elég körültekintően. Pl. a 200. sz. dal (*Feleségem olyan tiszta*) itt — Bodor Anikó szerint — igen romlott zenei változat; Szeghy Endre 1943-ban Magyarakanizsán gyűjtött darabja (*Adorjánról házasodtam*) pien hangokkal ugyan, de értékes, pentaton dallamú (Az Alföldi Tudományos Intézet Évkönyve. Szeged, 1946. 78—79. l.).

A hitakozások olykor ötletszerűnek látszanak, hol utalnak más, nagyobb, az egész magyar nyelvterületet fölölélő gyűjteményekre (pl. a Csanádi—Vargyas-féle negyedszázaddal ezelőttire), hol nem. Zavaró és megnehezíti a keresést, hogy a zenei jegyzetek külön vannak, s új számozást is kaptak, önálló, zenei nézőpontú csoportosítás alapján. A célszerű az lett volna, ha Bodor Anikó dallamra vonatkozó megjegyzései Burány Bélának a szövegről szóló jegyzetei után, egyenként, tehát egy helyütt volnának találhatóak, esetleg mindjárt a közölt szöveg után. A zenei anyag sajátos csoportosítását ugyanolyan táblázatos megoldás is elégségesen szolgálná, mint a zárlatok szerinti dallamrend vagy a szótagszám mutatója.

A 170. dal jegyzete kimaradt, s ettől kezdve a 184-ig hibás — eggyel elmarad — a számozás. E fajta szerkesztési ügyetlenségnek ilyen értékes, drága könyvben nem szabadna előfordulnia. Mint ahogy annak sem, hogy a negyedszázada érvényes helyesírással ellentétben a *vö.* rövidítést *v.ö.* alakban szerepeljen végig a könyvben. Magam még azt sem látom szívesen, hogy *lap* helyett germanizmussal *oldalt* írjak, ill. rövidíténe.

Laikus megjegyzésként hat itt-ott a jegyzetben az olyan, hogy egy-egy dal szövegében Rózsa Sándor neve „utólagos”. A népköltészet alaptörvénye, hogy változataiban él, s ez azt is magával hozza, hogy a nép kétely és gátlás nélkül húzza Bogár Imre vagy Gacsaj Pesta nő-

táját Rózsa Sándorra és fordítva. Ez nem „utólagos névcseré”, hanem a folklór természetrajza, s éppen ezért esetenkénti megjegyzése fölösleges. A változataira persze lehetne hivatkozni, s akkor azokból rögtön kiderülne, másutt kinek a neve szerepel egy-egy dalban, balladában. Pl. a már említett Csali Pista helyett az országosan kedveltté vált betyárballadában sokszor Rózsa Sándor van, még erdélyi változatokban is. (Vargyas statisztikája szerint 52:29 az arány Csali Pista és Rózsa Sándor közt.) Egyébként Burány két helyen is (451, 474. l.) elmondja e dalról, hogy a magyar televízió *Röpülj páva* vetélkedőjén a sándorfalvi citerások népszerűsítették. Kis igazításul: nem a vetélkedőn, hanem a Móricz Zsigmond *Rózsa Sándorából* készült sorozat szignáljaként vált országosan, sőt úgy látszik, Magyarországon kívül is, ismertté a valóban tetszetős dallam. S bár a sándorfalvi citerazenekar mutatta be, valójában Waldmann József tápai gyűjtése (Tápé. Szerk. Ilia Mihály és Juhász Antal. Szeged, 1971. 711. l.).

Egyik helyen Mátyásy (447. l.), a másikon Mátyás (496. l.) szerepel egy pásztor dal forrásának szerzőjeként; helyesen *Mátyási* József volt a költő. A kötet címadó dalában (45. sz.) romlott az a sor: „Kuruc partján levő sötét tömlőcének”. A jegyzet erőltetett magyarázata szerint a „Kuruc partján levő” — a folyó (melyik folyó?) török, bánáti oldalát jelentené (452. l.). Szegvár — Csongrád megye egykori székhelye — sose volt Bánsággal határos; a Tisza folyik el mellette, s át rajta a Tiszába ömlő *Kurca* patak. Ez a név vált a földrajzban nyilván járatlan padéi asszony ajkán „értelmesebb” *kuruccá!*

Eppen úgy, ahogyan a kettővel előtte levő dalban (43. sz.) Kismargita helyett a doroszlói dalos a neki logikusaabb *Kismargitkát* énekelt. Igaz, ez a különbség a jegyzetben elsikkadt, itt azért, mert összevontan szerepel ez a dal a megelőzővel. De másutt meg az a zavaró, és az teszi a könyvet még nehezebben kezelhetővé, hogy a közlési helyen levő cím (többnyire kezdősor) nem azonos a jegyzet címével (többnyire a balladahős neve). Pl. a 170. sz. dal címe: *Harangoznak a padéi toromba*. A jegyzetben ugyanez: *Gyuri Bandi*. A következő címe a főszövegben: *Isten tudja, Vásárhejjen mi történt*. A jegyzetben: *Török Zsuzsi*. Ezt nem szabad csinálni!

A „közismertnek vélt” *Gólya, gólya, hosszulábú gólya* kezdetű nóta dallamostul Murgács Kálmán szerzeménye (453. l.).

Sajnálom, hogy mindezeket a fogyatékoságokat nem hallgathatom el: nem szabad áztatnunk a vajdasági magyarságtudomány kutatóit hamis elnézéssel. A mércét a magyar folkloriztika — elsősorban Vargyas Lajos munkásságával — magasra emelte, s ennél alább már nem adhatjuk. Céлом, hogy fölhívjam a jugoszláviai magyar könyvcsinálók — szerkesztők és kiadók — figyelmét, hogy a könyvkiadás tudomány is: vannak bizonyos elvi és módszertani eljárások, amelyek a szép könyvhöz méltó szerkezetű, tipográfiai és gyakorlati megoldásokat, színvonalas szöveggondozást stb. kívánnak, s ezeket érdemes a további kiadványokban, nevezetesen a *Hagyományaink* sorozat jövőendő köteteiben érvényre juttatni.

Ám azt sem szeretném, ha valaki kifogásaimból kedvezőtlen véleményt olvasna ki akár az ismertetett gyűjteményről, akár az egész so-

rozatról. Azt hiszem, eléggé közismert, hogy a jugoszláviai magyar szellemi örökség ápolásának régóta rokonszenvező szemlélője, a magam szerény lehetőségei között pártolója, sőt résztvevője és népszerűsítője vagyok. Ahol csak módomban van, ismertetem, méltatom az újvidéki és szabadkai magyar tudományosság eredményeit. Vitattam és vitatom Kiss Ferencnek a jugoszláviai hagyományápolás helyessége iránt nagy nyilvánosság előtt kifejtett lekicsinylő kételyeit, sőt károsnak is tartom őket. Mindezek után és éppen az ilyen bírálatokkal szemben *a támadási fölület szűkítése végett* tartom fontosnak hangsúlyozni, amit Bori Imre már többször említett *Mérlegében* a jugoszláviai magyar néprajz és népköltészet tudomány munkatársai elé helyesen tűzött ki célul: meg kell tanulniuk a magyar folklorisztika már elért színvonalán közzétenni, jegyzetekkel ellátni, értelmezni, értékelni a gyűjtött gazdag anyagot.

Ezen az úton nagy lépés előre, hogy Bodor Anikó, Horvát Valéria és Székely Mária személyében már a népzenei anyagnak is van hozzáértő gazdája. A szövegfilológia elsajátítása sem ördögösség, s nem javasolnám, hogy a jegyzetkészítést magyarországi kutatóknak adják ki albérletbe. Burány Béla, aki műkedvelőből, a szó eredeti értelmében vett *amatőr*ből, azaz a népköltészet kedvelőjéből, szerelmeséből vált neves kutatóvá, kicsit több elmélyedéssel, nagyobb körültekintéssel meg tud felelni a követelményeknek. Legfőljebb magyarországi folkloristát lehetne megbízni szakmai ellenőrzéssel, lektorálással. A ballada tárgykörében elsősorban Vargyas Lajost, hiszen ő a szöveghez és a dallamhoz egyformán kitűnően ért.

Említett gyöngéi ellenére ez a gazdag, példás szorgalommal és lelkesedéssel összeállított gyűjtemény a vajdasági magyar néphagyomány megismerésében jelentős mérföldkő, és a népköltészeti gyűjtő és földöző munka további ígéretes eredményeinek biztosítéka.

Vargyas Lajos

**PENAVIN OLGA:
KÖRÓGYI (SZLAVÓNIAI)
NÉPBALLADÁK**

Balladás történetek, balladás dalok. Újvidék 1976.

A füzet 12 ballada-típusnak 33 változatát közli, valamint helyi történeteket, betyárdalokat a ballada határterületéről. A ballada-típusok közt szerepel néhány klasszikus ballada: a Halálatáncoltatott lány, a Halálraitélt huga, a Szégyenbeesett lány. Mellettük inkább az új balladák, betyár- és ponyva-balladák teszik ki a gyűjtés többségét. Ez a viszonylagos szegénység nem a gyűjtőmunka elégtelenségét jelzi; Kiss Lajosnak ugyanezen a területen végzett, alapos népzenei gyűjtése sem hozott felszínre több balladát, noha egyéb tekintetben igen nagy gazdagságot tárt fel: például 16—17. századi, régi énekkincsünknek itt továbbélő, gazdag hagyományát, valamint a díszített, régies előadóstílus gyönyörű példáit. De a balladák hiányának nem lehet az az oka, hogy „a hegedősök elkerülték a mocsarak közé zárt falvakat.” Még ha fenn tartható volna is az a régi vélemény, hogy a balladás hegedősök szereztek és terjesztették, (amit sok és komoly érveléssel lehet cáfolni), akkor is újabb századokban, amikor már biztosan nem működtek a „hegedősök”, s a ballada is a többi népi műfaj módjára hagyományban terjedt, éppen elég ideje lett volna behatolni Szlavóniába, vagy tovább fennmaradni. Az ok nyilván a többszörös elszigeteltség a mocsarak és más nemzetiség közt, és a határ által, amely a velük korábban leginkább érintkező déldunántúli falvaktól zárta el a vidéket. A fokozatos felejtést itt nem egyenlíthette ki a kívülről újra beáramló hagyomány, az újra-tanulás.

A szerző tapasztalt néprajzkutató lévén gondot fordított a balladák életével kapcsolatos kérdésekre: kik éneklék a balladát, hol tanulták, milyen alkalmak szolgálnak előadására, honnan tanulták, akik még tudják, és hasonlókra. Ezek az adatok néha értékesebbek, mint maguk a balladák. Így például egészen egyedülálló élményben volt része a szerzőnek, amikor a behunyt szemmel éneklő öregek balladáit hallhatta. Erre a Mongóliából és Cecil Sharp századeleji, appalachi tapasztalataiból ismert előadásmódra magyar példát már csak Kodály egykori gyűjtőemlékeiből hallottunk. A balladaéneklésnek társas munkához kapcsolódó szokása is régi gyakorlat maradványa; csak az az új benne, hogy már csak egy-egy öreg „előadótól” hallgatják. Amióta a ballada kikopott a fiatalok közös dalolásából, sőt maga ez a közös dalolás is meg-

szűnt, azóta persze csak egy-egy öregtől hallhat a közösség szép ballada-előadást. Viszont nagyon jellemző egy fiatal lány megnyilatkozása: „Mikor a balladákat hallgatja, a hideg szaladgál a hátán a gyönyörűségtől”. És az is, hogy az egész hallgatóság valami ünnepi meghatottsággal figyel a balladára. Ez még a műfaj továbbélő, régi élete.

Néhány módosító megjegyzésem is volna, nem kárhoztatásul, inkább a további munka segítésére: mindenképp előtt a leginkább „szakhoz kötött” részhez, a dallamok lejegyzéséhez és értelmezéséhez. A lejegyzés elnagyolt, sőt vázlatos; nem tudjuk, mennyire volt az előadás hagyományos, díszített, ritmusában rubato. Ez természetesen adódik a képzett népzene-kutató hiányából (Bár talán Bodor Anikó vállalkozott volna a szalagok lejegyzésére.) Egy-két nagyobb hiba: a 3/a dallam utolsó négy hangja oktávval feljebb van írva — nyilván nem bírta az énekes a mély hangokat. A 3/b második sorát viszont egy hanggal magasabbra írták; lejjebb szállítva két hang hijján egyezik a)-val, amit ugyanaz az énekes énekelt. Az 1/a betyárballada (Nem messzi van ide Kismargita) három egyező sora is jól ismert tévesztés: az első sor ugyanúgy alul szokott lenni, mint az utolsó.

Helyesebb lett volna a teljesen egyező változatokat — különösen az azonos énekestől származókat — nem teljes terjedelmükben közölni, hanem csupán apróbb eltéréseiket jelezni. Ha pedig az énekes kezdetben még nem emlékezett jól a balladára, később viszont el tudta énekelni a teljes szöveget, akkor csak ezt a másodikikat kellett volna közölni. És néhány helyi mű-szerzeményt (62—63. lapon 2—4. sz.) jobb lett volna kihagyni. A „Kiírtott kocsmároscsalád” balladájának általános formájában pedig nincs szó a betyárok bűnhődéséről, mint ahogy az itteni változatban sincs.

„A „lány kitáncoltatása”, ami a magyarázat szerint ma is élő szokás, nem halálratáncoltatás, hanem megszegyenítés: az ajtóig táncoltatják a legények a lányt, és ott kiteszik. De nem hiszem, hogy akár ez is élne még a mai fiatalok közt.

A Halálraitélt huga balladában szereplő Görc város nem igen lehet eredeti vonás, mint Solymossy képzeli. Ez a név itt másodszer került bele a változatba, mindkét esetben az első világháború alatt vagy után. Szerintem a Gönc-név, ami a 450-en már felül levő változat-tömegben kettő kivételével kizárólagos, az Angyal Bandi ének hatásának köszönhető, ahol az a sor „Rajta úte Gönc városa megfogni, megfogni” volt a példa; annál is inkább, minthogy valóban gazdag, nemes származású lótolvaj híres esetét fogalmazta meg, akit könnyen lehetett „azonosítani” Fehér Lászlóval, a ballada főúri, hintós-lovas bűnösével. Nyilván ezzel a betyár-vonással felújított középkori történet érte el azt a hallatlan népszerűséget a 18/19. század fordulóján, ami variánsai számában és országos elterjedésében mutatkozik. Egyébként Görc, mint a cselekmény színhelye már azért sem valószínű, mivel a 16. századi adatok Milánóhoz kötik az eseményt, az újabb összehasonlító eredmények pedig francia eredetre mutatnak.

Valami félreértés folytán kerülhetett a magyarázatba a Szegyen-beesett lány változatai után, hogy ezek az eredeti ballada és a Megátkozott lány valamint a „Haló legény” (vagyis Megszólaló halott) össze-

olvasztásából jöttek létre. A közölt szövegek a tiszta típust képviselik, s az anya nem átkozza benne lányát, hanem kivégezteti.

Zavart okozhat az olyan fogalmazás, hogy „a variánsok kizszorították az eredeti alkotásokat” (67. o.). Azt lehet csak állítani, hogy újabb, töredékes változatok kerültek a régebbi, teljesebb változatok helyébe.

A szerző nyelvész lévén többet vár a strukturalista elemzéstől, mint az irodalomtörténészek és a folkloristák, s közli a típusok strukturális képletét. De ez csak akkor lehet érvényes, ha az egész típus ismeretében s az egész típusról adják, ahol a cselekmény teljes és értelmes; egyes, töredékes variánsok alapján nyilván nem.

Nagyon hasznos viszont az énekesekről, a faluképről, a viseletről adott képanyag. S külön köszönet illeti a szerzőt és kiadót Garay Ákos 70 évvel ezelőtti felvételeinek közléséért. Egy archaikus magyar népszíngét életéről adnak hírt ezek a képek, akárcsak néhány szép dallam.

Az utóbbiakkal kapcsolatban hadd fejezzük ki teljes egyetértésünket Penavin Olgával ami a szlavóniai és általában a jugoszláviai magyar népdalok értékét illeti. Nincs olyan része a nyelvterületnek, ahol csak „értéktelen utánzatok” élnének! Mindenütt az értékes népzene és népköltészet variánsai élnek kisebb vagy nagyobb gazdagságban. Minden új adat az egészről ad felvilágosítást: az elterjedésről, a néphagyomány életéről. És mindenütt akadnak nagy jelentőségű meglepetések: Szlavóniában a régi dallamok, a Vajdaságban az Alföld hagyományainak talán legrégebbi maradványai; s még balladában is akadt szenzáció: a Gomboson előkerült, töredékesen énekelt változata egy odáig egyedüli, dallamtalan változathoz ismert balladának, a Törökhöz elcsalt menyecske, Gyönyörű Bán Kata történetének. Nincs olyan szakember, aki egyetlen táj változatait is értéktelennek és fölöslegesnek tartaná. Inkább hálás a rokon tudományok képviselőjének, hogy szorosabb feladatán túlmenve segít a néphagyomány egyre pusztuló értékeinek megőrkítésében.